

MEDENİYET KAVRAMI ETRAFINDA YENİ TARTIŞMALAR:

“ MEDENİYETLER ÇATIŞMASI MI ? ”

Abdülkerim ÜREGEN*

Yaşadığımız son on yıl boyunca insanlar dünya tarihinin çok önemli değişikliklerine ard arda şahit oldular. Bu değişikliklerden başlıcası, iki büyük Dünya Savaşını da içeren bir milletlerarası düzenin yerini “yeni bir dünya düzeni”ne terketme eğilimi idi. Bu eğilimin başlangıcındaki çarpıcı olay, doğu blokunun liderliğini yapan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin sisteminde onyıllardır görülen siyasi, ideolojik ve ekonomik tıkanmayı aşma girişimini Mihail Gorbaçov liderliği ile gerçekleştirmeye çalışması idi. Genelde yaşlı olan Sovyet liderlerinin aksine büyük umutlarla işbaşına getirilen genç Gorbaçov’un Açıklık “Glasnost” ve Yeniden Yapılanma “Perestroika” şeklinde ana omurgasını tespit ettiği diskurunun sonunda vardığı nokta trajik bir biçimde önce ideolojinin çöküşü, sonra doğu blokunun en sonunda da ŞSCB’nin siyasi birliğin çözülmesi oldu. 9 Kasım 1989 Berlin Duvarının yıkılması ile birlikte aynı zamanda Soğuk Savaş ve 28 Haziran 1914’de Arşidük Ferdinand’ın suikast neticesinde hayatını kaybetmesiyle birlikte başlayan global çatışma dönemi de sona eriyordu.¹

Bu sonucun Batıda ve dünyada algılanış biçimi; siyasi olarak Batının, ekonomik olarak kapitalizmin, sistem olarak ise “hür dünya demokrasilerin” zaferi şeklinde oldu. Ancak aynı zamanda da bundan sonra ne olacağı sorusu sorulmaya başlandı. Yüzyılın başında, doğu meselesini Osmanlı devletinin tasfiyesi ile halleden, kısa süreli bir “irrasyonel” Faşist-Nazi totaliterliği İkinci Dünya Savaşı sonunda Berlin’de darağacına çeken, son olarak da “hiperrasyonel” Marksist-Leninist totaliterliği savaşız olarak yenilgiye uğratan Batı, birdenbire düşmansız kalmanın zihinlerde yarattığı karmaşa ve bilirsizlik ortamı ile karşılaştı. İki kutuplu ve kurullarla, sınırların büyük ölçüde belirli

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrencisi

¹ Robert L.Bartley, “Batı Kendisine Güvenmelidir” Türkiye Günlüğü, S.24 (Güz 1993), s.68.

olduğu bir dünya düzeninden, tek kutuplu veya daha çok kutuplu gibi üzerinde dahi anlaşılabilen belirsizliğin kuşkusunun hüküm sürdüğü bir “dünya düzeni”ne geçiliyordu.

Yeni düzenin tanımlanması ilk olarak eski alışkanlıkların gölgesinde ideolojik zafer olarak liberalizmin egemenliği açıklaması ile yapılmaya çalışıldı. Ancak bunun gelişmelerin açıklanmasının yapmakta yetersiz kaldığı görülünce kültür ve medeniyet farklarını esas alan açıklama bunun yerini aldı.

“SON”A GELDİK Mİ?

Bu sonucun ilk tahlili 1989 yılında Francis Fukuyama'nın “Tarihin Sonu mu ?” adlı makalesinde, tarihin liberal kapitalizmin zaferi ile sona erdiği şeklinde yapılacaktır. Fukuyama makalesini Hegel takipçisi Rus asıllı bir Fransız olan Aleksandre Kojove'nin yorumlarıyla Hegel'in idealist diyalektiğine dayalı bir felsefe üzerine oturtmaktaydı. Hegel, Jena savaşının sonuçlarına bakarak Fransız Devrimi ideallerinin hayata geçtiğini ve tarihin sona erdiğini söyleyecekti. Kojove'e ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bunu bir kez daha ilan edecekti. Buna göre tarihe yön veren bilinç altında, bugün itibarıyla komünizm ve faşizm yenilmiş durumdadır. Geriye kalan liberalizm, liberal ekonomilerin zenginliği ile sonsuz farklılaşmış tüketim kültürünü serbest piyasa ekonomisi ile teminat altına aldığı takdirde “Tarihin Sonu”nun taşları döşenmektedir: Bu dünya ekonomik hesaplar, teknik problemlerin halli, çevre problemleri ve tüketici taleplerinin karşılanması gibi meselelerin egemen olacağı, soyut amaçlar uğruna çalışma, cesaret ve idealizmin yer almayacağı bir dünya olacaktır.²

Başlangıç olarak çok çarpıcı gelmekle birlikte Fukuyama'nın makalesi, eskiden beri bilinen bir düşünce biçiminin yeni bir versiyonu idi. Varolan düzene ebedilik yakıştırarak meşrulaştırma amacına hizmet eden bu yaklaşımın tarihi geçmişi içinde Aristo için Helen Uygarlığı, Çiçero için Roma İmparatorluğu, Gazali için İslam İmparatorluğu, Avrupa Ortaçağındaki Hıristiyan filozoflar için Vatikan merkezli Hıristiyanlık, Viktorya devri İngilteresinde Britanya İmparatorluğu Tarihin Sonunu ifade etmekteydi.³

² Francis Fukuyama, “Tarihin Sonu mu? – The End of History?”, Eski Dünyadan Yeni Dünyaya (İçinde), Der: Hakan Yılmaz, Hil Yayın, İstanbul, 1993. Ancak her şeye rağmen Fukuyama “Tarihin Sonu”na mutluluk atfetmemektedir. Dünyada “tarihsel” ve “tarih-sonrası devletler” şeklinde bir ayrım gitmekte ve tarihsel devletlerde terörizm ve ulusal kurtuluş savaşları gibi çatışmaların mümkün olduğunu belirtmektedir. Tarih-sonrası büyük devletlerde büyük ölçekli çatışmalar sahnedeki çekilmişlerdir. Ancak gene de tarihin sonrası hayattaki sanatsız, felsefesiz, can sıkıcı ortam belki tarihin bir kez daha başlamasına yol açabilecektir. Makale ilk kez yayımlandığı dergi ideolojik boyutunu ismi ile gözler önüne sermektedir, *The National Interest*, Vol:16, (Summer 1989)

³ Hakan Yılmaz, Eski Dünyadan Yeni Dünyaya, Hil Yayın, İstanbul 1993, s.27

Bundan dolayı tarihin sonu tezleri, mantıksal ve nesnel olarak değil, ideolojik ve öznel kabullere dayalıdır ve gerçeği belli bir uygarlık değerler ve kültür sisteminin penceresinden yorumlamak anlamına gelir. Sosyal bilimler alanında görülen bir çok modelin kaynağı Batı-Doğu ayırımına değil, Batının doğuyu biçimlendirme isteğine dayalıdır. Bunun temelinde ilerleme ve gelişmenin bir "son"la nihayet bulması şeklinde mistiklik yatmaktadır.⁴

Nitekim, Fukuyama'nın çözümlemesi, çok kısa sayılabilecek zaman diliminde gündemden kalktı. Özellikle Körfez Savaşı ve sonrasında seslendirilen liberal batının egemenliği altındaki "Yeni Dünya Düzeni" Yugoslavya, Kafkaslar ve diğer yerlerde görülen çatışmalarla gölgelenmeye başladı. Dünyanın dört bir tarafında patlak veren çatışmaların işaret ettiği çok sıcak sayılacak bir geleceğe Fukuyama'nın makalesi tatmin edici bir açıklama getiremiyordu.

YENİ BİR PARADİGMA

Fukuyama'nın makalesinden sonra bu açıklama çabasına siyaset bilimci Samuel P.Huntington "Medeniyetler Çatışması mı?" adlı makalesi ile katıldı.⁵ Huntington bu makalesi ile çabasının soğuk savaş sonrası görülen "kahrolası karmaşa"yı açıklamaya çalışan bir paradigma önerisi olarak görmekteydi. Ünlü bilim felsefecisi Thomas Kuhn'un ortaya attığı "paradigma" kavramı bilimlerin ilerleme sürecinde yapılan açıklama veya teorilerin sahip oldukları anlamlı ve tutarlı iç bütünlüğünü ifade etmektedir. Buna göre, her paradigma bir açıklama çerçevesidir ve kavramları bu çerçeve içerisinde anlamlı ve açıklayıcı olabilir. Çerçevenin olayları açıklamadaki gücünün yetersiz kaldığı noktada yeni çerçeveler ortaya atılır ve kabul gördüğü takdirde yeni bir paradigma oluşur. Bilimlerin gelişiminde olağan bilim, aykırılık, bunalım, devrim aşamaları vardır. Bu süreç aynı zamanda bir paradigmadan diğerine geçiş sürecidir.⁶

Huntington'un yeni paradigmasında dünya siyaseti yeni bir safhaya girmiştir. Buna paralel olarak ortaya atılan "tarihin sonu", "milli devletler arası rekabete geri dönüş", "globalizm-tribalizm pistonlarının çekişmesi yüzünden milli devletin gerilemesi" gibi görüşler realitenin değişik yönlerini yakalamaktadır, ancak gelecek yıllarda global politikanın alacağı vaziyetin hayati ve gerçekten merkezi bir yönünü gözden kaçırmaktadırlar:

⁴ Orhan Türkdoğan, "Tarihin Sonu Mu ?" Türkiye Günlüğü, S.21, (Kış 1992), s.77

⁵ Samuel P.Huntington, Harvard Üniversitesi John M.Olin Stratejik Araştırma Enstitüsü Müdürü ve İdare İlimi Kürsüsü Başkanı'dır. "Medeniyetler Çatışması mı? - The Clash Of Civilizations?" makalesi, Olin Enstitüsü'nün "Değişen Güvenlik Çevresi ve Amerikan Milli Menfaatleri" başlıklı projesi çerçevesinde hazırlanmış, Foreign Affairs Dergisinin Yaz-1993 sayısında yayımlanmıştır. Türkiye Günlüğü dergisi adı geçen makaleyi 23. sayısında (Yaz 1993) Mustafa Çalık'ın Türkçe çevirisiyle yayınlamıştır.

⁶ Thomas s.Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Çev: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1991

“Benim faraziyem şudur ki; bu yeni durumda mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde nihai safha olacak... Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte, milletlerarası siyaset Batılı görünüşünün dışına çıkıyor ve Batı ile Batılı olmayan medeniyetler arasında ve Batı dışı medeniyetlerin kendi aralarındaki etkileşim, milletlerarası siyasetin odak noktası haline geliyor. Medeniyetler siyasetinde, Batılı olmayan medeniyetlere dahil millet ve hükümetler, artık tarihi, Batı kolonyalizminin hedefleri biçimindeki objeleri olarak kalmıyorlar, fakat tarihin muharrir ve müşekkilleri olarak Batı'ya katılıyorlar.”⁷

Soğuk savaş dünyası paradigması Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde iki siyasi-ideolojik grup ve fakir ve istikrarsız Üçüncü Dünya Ülkelerini de içermekteydi. Artık üç dünya dönemi sona ermiştir ve yeni dünyada milli devletler kimliklerini ve menfaatlerini ait oldukları medeniyetlere göre tanımlayacaktır. ~~Bunun yerine ikame edilecek Batı ve değerlerinin~~ egemenliğine dayalı bir dünya, evrensel bir kültüre dayalı tek dünya paradigması yanlıştır. *Birinci Sebep* olarak komünizmin sonu liberal demokrasinin zaferi anlamına gelmemektedir. Bu varsayım soğuk savaş dönemine aittir, komünizmin çöküşü liberal demokrasileri evrenselleştirmemektedir. Bundan başka liberalizm yanında sağlamlığını koruyan otoriterlik, milliyetçilik, korporatizm, pazar komünizmi ve en önemlisi dini alternatifler yer almaktadır. Din modern dünyada hale motive edici bir güç olarak varlığını ve merkeziliğini korumaktadır. Batı dünyayı tamamiyle kazanmış değildir. *İkinci* olarak artan etkileşim –daha fazla iletişim ve ulaşım – imkânları ortak kültür meydana getirmek yerine, mevcut kimlikleri güçlendirmekte, direniş, tepki ve çatışma üretmektedir. *Son* olarak Batı dışındaki toplumlarda modernleşmenin ve ekonomik gelişmenin sonuçları Batı'da olduğu gibi homojenleştirici değildir. Yani modernleşme diğer toplumlar için Batılılaşma ile aynı anlama gelmemektedir. Evrensel bir medeniyetin dayalı olduğu evrensel bir kudret olmalıdır. Roma bunu kısmen gerçekleştirmişti. Oysa Batı medeniyetinin yayıcısı kudret olarak Avrupa sömürgeciliği sona ermiştir ve Amerikan hegemonyası gerilemekte buna karşılık yerli değerler dünya üzerinde ön plana çıkarak batı kültürünü aşındırmaktadır.⁸

⁷ Huntington, a.g.m: s.33

⁸ Samuel P:Huntington, “Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir?”, Türkiye Günlüğü, S.24, (Güz 1993), s.74-79

MEDENİYET KAVRAMI NE ANLAMA GELMEKTEDİR ?

Medeniyet (civilisation) kelimesi Latince "civilis" yani "şehirle ilgili" anlamında ve batı dilleri için oldukça yeni bir kelimedir. Başlıca iki anlamından birincisi herhangi bir ülke ve insan topluluğunun sanat, din, bilim, sosyal ve politik organizasyon bakımından üst düzey gelişme noktasına ulaşmasıdır. İkinci anlamı ise sosyal organizasyon düzeyi bakımından yüksek duruma gelmiş belirli bir zaman ve yerde yaşayan toplumdur.⁹

Will Durant medeniyeti kültürel yaratmayı harekete geçiren sosyal düzen olarak tanımlar. Bu düzen insanın merak duyma ve yaratıcılık hislerinin serbestliği ile içgüdüden yola çıkarak hayatın mana ve süslerini anlama çabası ile başlar. Medeniyet dört unsurdan oluşur: İktisadi şartlar, siyasi düzen, ahlâkî gelenekler, bilgi peşinde gidilmesi ve güzel sanatlar.¹⁰

Oswald Spengler, medeniyetlerin doğup geliştiklerini, gerilediklerini ve belirli bir zaman çizelgesine uyarak yıkıldıklarını belirtmektedir.¹¹ Arnold Toynbee ise buna katkı olarak, çevrimsel tarih görüşü ile ilerlemeci tarih görüşünü uzlaştırmaya çalışır. Onun vardığı sonuç medeniyetlerin yükseliş ve alçalış çizgileri arasında aslında daha anlamlı amaçları olan başka yollara imkan sağlayarak sürekli bir gelişme çizgisi içermektedirler. Gerilemenin sebep olduğu acı ile elde edilen öğrenme pekala bir plan içerisinde ilerlemenin en güzel yolu da olabilmektedir.¹²

Bu tanımlar ve açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, medeniyet, ilkel toplumsal devrelerden sonra dünyanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkmış ve kültür ve sanat eserleri ile bilinebilen ileri toplumsal siyasal organizasyonların bir ifadesidir. Bu tanım bugün itibarı ile varlıkları olamayan medeniyetleri de içerir ve daha çok tarih ve antropolojinin alanına girer. Bugün için tartıştığımız

⁹ Dictionary Of Contemporary English, Longman, England, 1992.; Longkan English Larousse, Great Britain, 1968, Özer Ozankaya, Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, Ankara, 1984

¹⁰ Medeniyetin gelişme ve gerilemesi bazı faktörlere bağlı olarak gerçekleşir. *Jeolojik Faktör*, buzağları arasında kurulmuş halihazırdaki medeniyettir. Yeni bir (buz çağıının) gelişi veya deprem vs. doğal afetler medeniyeti yutabilir. *Coğrafi Faktör*, Tropik bölgelerdeki sıcaklık, hastalıklar, atalet, yağmur eksikliği vb., *İktisadi Faktör*, İktisadi faaliyet biçimi geri olan bir toplum gelişmiş ahlak düzen ve müesseselere sahip olsa dahi bir medeniyet teşekkül ettiremez. *İrki Faktör*, medeniyet oluşumunda faktör olarak geçerli-değildir. Irklar medeniyetleri değil medeniyetler ırkları yaratır. Coğrafi ve iktisadi şartların yarattığı kültür insan tipini yaratmaktadır. Will Durant, Medeniyetin Temelleri, Çev. Nejat Muallimoğlu, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1978, s.16-20

¹¹ Mustafa E. Erkal, Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul 1995, s.259

¹² Arnold Toynbee, Medeniyet Yargılanıyor, Çev: Ufuk Uyan, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.18, ; Toynbee görüşlerinde daha da ileri noktalara varacak ve Huntington'un makalesindeki son cümleye "farklı medeniyetlerden mürekkep bir dünya"ya yaklaşacaktır: "Torunlarımız sadece batılı olmayacaklar, bizim gibi olacaklar. Onlar Konfüçyüs, Lao-Tse, Sokrates, Plato, Plotonius, Guatama Buddha, Deutero-İsiah, İsa, Zerdüş, Muhammed, Elijah, Augustine, Umbrian Benedict, İbn Haldun, Bousset, (eğer hala politika bataklığında döniyor duruyorsa) Lenin, Gandhi, Sun-Yat-Sen, Cromwell, George Washington ve Mazzini'nin mirasçıları olacaklar" Toynbee, a.g.e., s.80.

medeniyetleri de içerir ve daha çok tarih ve antropolojinin alanına girer. Bugün için tartıştığımız medeniyetler ise, halen toplumlari ve kısmen organizasyonları ile yaşayan ve sosyolojiyi de ilgilendiren çağdaş medeniyetlerdir. Arnold Toynbee'nin *A. Study of History*'de bahsettiği 21 medeniyetin bugün 6'sı mevcuttur, ve bu medeniyetler de Batı Medeniyetinin baskısı altında can çekmektedir.¹³

Bunlardan bütün özellikleri ile yaşayan Batı Medeniyeti ise, kendi medeniyet bilincini Greko-Romen geçmişinden asla Hıristiyan, Beyaz ve Anglo-Sakson terki binden oluşan medeniyettir. Huntington'un bu noktada yaptığı, bu medeniyet dışında diğer medeniyetlerin bir dirilme sürecine girdiklerini görmek olmuştur. Bu süreç aslında çoktandır başlamış olan, ancak iki kutuplu dünyanın belirlediği zihinsel kalıpların ardından görülemeyen bir gerçektir. Nitekim, Çin'in Sovyetlerle ideolojik olmaktan çok medeniyet farkından kaynaklanan ayrılığı, aynı paradigmanın yarattığı körlükle görülememiştir.¹⁴

Huntington'a göre *medeniyet*, insanların kendilerini diğer türlerden ayırdeden yönünden başka, onların sahip olduğu *en geniş kültürel kimlik* seviyesidir. Medeniyeti hem *dil, tarih, din, âdetler, müesseseler* gibi ortak objektif unsurlarla hem de insanların sübjektif olarak *kendilerini teşhis* etmeleriyle tarif edebiliriz, çok büyük sayıda bir insan topluluğu (Çin gibi) veya ~~çok az sayıda insan topluluğu olması farketmez, çeşitli milli devletleri (Arap Medeniyeti) veya tek bir milli devleti ihtiva edebilir.~~ Batı Medeniyetinin Kuzey Amerika ve Batı Avrupa gibi iki ana varyantı İslam Medeniyetinin Türk, Arap, Malezya gibi alt bölümleri vardır. Medeniyet er dinamiktir, yükselir ve düşerler; bölünür ve birleşirler diyerek Spengler'in görüşüne katılmakta ve medeniyetlerin tabiatını ortaya koymaktadır.¹⁵ Batılılar milli devletleri dünya olaylarını başlıca amili görmeye eğilimlidirler. Oysa bu son birkaç asrın özelliğidir. İnsanlık tarihinin daha geniş bir dönemi medeniyetler tarihidir.

¹³ Ahmet Davudoğlu, "Fukuyama'dan Huntington'a", İzlenim, S.10, (Ekim 1993)

¹⁴ Huntington, a.g.m., s.74

¹⁵ Huntington'un medeniyet kavramı konusunda yaptığı çözümler Ziya Gökalp'in çözümlerleri ile dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. Kültür kavramını millilik vasfı için ayrıncı özellik olarak öngörün Gökalp'in buradan yola çıkarak vurgu yaptığı millet olgusuna Huntington teorisi çerçevesinde alt-medenyet birimi anlamı yüklemektedir. Medeniyet ferdi kuşatan kimlikler çerçevesinin en üst basamağıdır. Bu kimliği oluşturan unsurlar dil, tarih, din müesseseler (Gökalp'te iktisadi, ahlaki, fenni hukuki hayatlar), âdetler (Gökalp'te ahlaki ve estetik hayatlar) bu benzerliği açıklamaktadır. Diğer taraftan Huntington'un medeniyet kimliğini tanımlamakta sübjektif unsur olarak belirttiği kendi kendini teşhis etme unsuru, Gökalp'te "usul vasıtasıyla ve ferdi iradelerle vücuda gelen sosyal hadiselerin bütünü" olarak medeniyetin ayrıncı vasfı olarak belirtilmektedir. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Haz: Mehmet Kaplan, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1990, s.31; Ayrıca Gökalp yaşadığı dönem Türk Toplumunun geçirdiği çatışmaya uygun olarak medeniyeti Doğu ve (modern) Batı Medeniyeti olarak ikiye ayırmakta ve bunları Müslümanlık ve Hıristiyanlık gibi dini içeriklerden ayırmaktadır. Gökalp, a.g.e., s.44; Bir diğer eserinde ise medeniyetin birden çok olduğunu belirtmektedir. Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Töker Yay., İstanbul, 1989, s.7.

MEDENİYETLER NİÇİN ÇATIŞACAK ?¹⁶

Huntington medeniyetlerin niçin çatışacağını ise şöyle açıklıyor:

"Medeniyet kimliği gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine, Batı, Konfüçyüs, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri giriyor. Geleceğin en mühim mücadeleleri bu medeniyetleri birbirinden ayıran kültür fay kırıkları boyunca meydana gelecektir."¹⁷

Huntington'a göre medeniyetler çatışmasının sebepleri şunlardır:

1. Medeniyetler arasındaki farklılıklar sadece hakiki değil, esaslıdır. Tarih, dil, kültür, gelenek en önemlisi de dinleri farklıdır. Farklı medeniyetlerin insanları, hak ve sorumluluklar, hürriyet ve otorite, eşitlik ve hiyerarşinin izafi ehemmiyetleri hakkında farklılaşan görüşleri kadar Tanrı ile insan, fertle grup, vatandaşla devlet, ebeveynle çocuklar ve karı-koca arasındaki ilişkiler konusunda farklı fikirlere sahiptir. Bu farklar asırların ürünüdür ve ideoloji ve rejim farklılıklarından daha esaslıdır.

2. Dünya gittikçe küçülüyor ve farklı medeniyetlerin insanları arasında etkileşimler gittikçe artıyor. Bu artan etkileşimler, medeniyet şuurunu ve medeniyetlerin kendi bünyelerindeki müşterekliklerin yanı sıra medeniyetler arasındaki ayrılıkların fark edilmesini kuvvetlendiriyor. Amerikalılar ülkelerinde yapılan bir Japon yatırımına Avrupa yatırımlarına nazaran daha olumsuz bakmaktadırlar. Fransızlar ülkelerinin Cezayirli göçü yerine Katolik Polonya'lı göçünü kabule daha fazla meyillidirler. Lagos'ta bir Nijeryalı Owerri ya da Onitsha İbo'su olabilir, ama o Londra'da bir Nijeryalıdır, New York'da ise Afrikalı'dır.

3. Dünya çapındaki sosyal değişme ve ekonomik modernleşme süreci insanları mahalli kimliklerinden koparıyor. Bu aynı zamanda bir kimlik kaynağı olarak milli devleti zayıflatıyor ki, bunda dinin çok büyük etkisi vardır. Fundamentalizm tüm dinler için geçerli olmak üzere genç tahsilli, orta sınıfları sarmalamaktadır.

4. Batı'nın kudretinin zirvesinde olması, Batılı olmayan medeniyetler arasında ecdat fenomenine dönüşü ortaya çıkarmaktadır. Japonya'da maneviyata

¹⁶ Bir yazar, "Medeniyet" tezinin astf sahibi olarak Sezai Karakoç'u işaret etmektedir: "Temel tez medeniyet tezidir. Kimse medeniyet tezinin karşısına başka bir tez çıkarmasın" (S.Karakoç, 31 Ekim 1988), "Medeniyet Yayınları, medeniyetler arası bir diyalogu ve yakınlaşmayı doğurduğu gibi, çatışma ve çelişmeyi de getirmekte. Hatta önce çatışma söz konusu olmakta, fakat uzun vadede ilişki, yakınlaşma ve etkilenme vuku bulmaktadır." (S.Karakoç, 19 Aralık 1989), Kemal Kahraman, "uygarlıklar Savaşı ya da Huntington Sezai Karakoç'a Karşı" İzlenim, S.13, (Ocak 1994)

¹⁷ Huntington, Medeniyetler Çatışması mı ?" Türkiye Günlüğü, S.23, (Yaz 1993), s.34

dönüş ve Asyalılaşıma, Hindistan'da Nehru mirasının sonu ve Hindulaşıma, Ortadoğu'da yeniden İslamlaşma eğilimleri gözlemlenmektedir. Eskiden Batılı olmayan toplumlarda elitler Batılı eğitim almış ve Batılı değerleri sindirmiş insanlardı, aksine halklar ise yerli kültürlerle bağlı idiler. Şimdilerde ise elitler yerleşirken halk arasında batılı tarz ve alışkanlıklar (çoğunlukla Amerikan) popüler hale gelmektedir.

5. Siyasi ve ekonomik olanlara nisbetle daha az değişme gösteren kültürel hususiyetlerin uyuşma ve ayrışmaları da bu yüzden onlara göre daha kolaydır. Eski Sovyetler Birliğinde komünistler demokrat, fakirler zengin olabildiler ama, Ruslar Estonyalı, Ermeniler Azeri olamadılar. "Sen hangi taraftansın?" sorusu cevaplanabilir ama "Sen nesin?" sorusunun cevabı bellidir ve bazen sıcak bölgelerde bu cevabın karşılığı kafaya sıkılacak bir kurşun olabilmektedir. Bir insan iki ayrı ülkenin vatandaşı olabilir, ama yarı Müslüman, yarı Katolik olması mümkün değildir.

6. Ekonomik bölgeciliğin artması da bunda büyük ölçüde etkilidir. Bölgesel ticaret oranlarının artmakta oluşu, başarısı nisbetinde medeniyet şuurunu teşvik edecektir. Diğer taraftan bölgecilik müşterek medeniyette kök saldığı zaman başarılı olabilecektir. Avrupa Birliği, Avrupa Kültürü ve Batı Hıristiyanlığı temelinde, NAFTA Kanada, Amerika, Meksika kültürlerinin mevcut bileşimine dayanmaktadır. Japonya bu açıdan 'Uzakdoğu'da yayılsa bile sınırlılıklarla karşı karşıyadır. Buna karşı Çin kendi potansiyeline ilave olarak diğer ülkelerle daha iyi işbirliği imkanlarına sahiptir.

Huntington bu sebepleri şu cümlelerle destekliyor:

"Kültür ve din farklılıkları, siyasi meseleler üzerinde insan haklarından, göç, ticaret, iş ve çevreye kadar uzanan farklılıklar meydana getiriyor... Batının kendi liberalizm ve demokrasi değerlerini evrensel değerler olarak öne çıkarmak, askeri üstünlüğünü sürdürmek ve ekonomik menfaatlerini artırmak için sarf ettiği çabalar diğer medeniyetlerden aksi yönde çabalar gelmesini tevlit ediyor. İdeoloji temelinde ittifaklar kurmak ve destek sağlayabilmek imkanı gittikçe azaldıkça, hükümetler ve gruplar, sürekli artan bir şekilde ortak din ve medeniyet kimliğine müracaat etmek suretiyle destek sağlamaya teşebbüs edecektir... Medeniyetlerin çatışması böylelikle iki seviyede ortaya çıkar. Mikro seviyede, mücavir gruplar, medeniyetler arasındaki fay kırıkları boyunca, toprak ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak için çok kere şiddetli mücadele ederler. Makro seviyede ise, farklı medeniyetlere mensup devletler, izafi bir askeri ve ekonomik üstünlük uğruna rekabet eder, milletlerarası müesseseler ve üçüncü

taraflar üzerinde kontrol kurmak için mücadeleye girişir ve kendi hususi politik ve dini değerlerini rekabetçi bin anlayışla öne çıkarırlar.”¹⁸

Günümüzde sıcak bir şekilde Batı ile Asya normları çatışmaktadır. Çatışmanın en yoğun yaşandığı alan insan hakları alanı olmaktadır. Batılıların temel değerler olarak kabul ettikleri insan hakları konusunda devletleri de ilgilendiren bir problem olduğundan reaksiyonlar güçlü olmakta ve siyasi problemlere yol açmaktadır. Batılı olmayan toplumlar insan hakları konusunu tali bir mesele olarak görmekte ve Batı'nın perde arkasında hegemonyasını pekiştirici amaç güttüğünü söylemektedirler. Asyalılar toplumsallığı, hiyerarşiyi, bireysel olarak varolmamanın olmaması gerektiğini savunurken, Batılılar bireysel olarak hak sahibi olmayı savunduğu için ters düşmektedir. Mesela Singapur'da uyuşturucu ile yapılan mücadelede devlete tanınan yetkiler batılı anlamda ferdi hakları ihlâl ederken güvenliği Amerika'da bile sağlanamayacak derecede sağlamaktadır.¹⁹ Batı'nın insan hakları konusundaki tekel kurma çabaları ise Asya'nın kuşkuçuluğunu artırmaktadır.²⁰

Nitekim, bu kuşkuyu artıracak çabalar da batılı yazarlardan gelmektedir. Hegemonyacı düşünce, bir yazar tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: “Ayrıca bir insan hakları politikasına ve onu mutlaka uygulamaya ihtiyacımız var; çünkü altımızı oyucu riskler aldığımız Mısır'da ve Türkiye'de hürriyete daha zararlı ve Batı etkisine daha az duyarlı bir İslami Fundamentalizme karşı siperlere ihtiyacımız var.”²¹ Bu tavırların destekçisi üçüncü dünya aydınlarına da rastlamak mümkündür: “Bazı hükümetler... Müslüman ya da Konfüçyüsçülükten etkilenen ülkelerde, evrensel insan hakları kavramının kültürleri ve gelenekleri ile çeliştiğini söylemektedirler... Bu tür argümanlar, ilgiyi asıl konulardan saptırmaya yönelik çabalardır: Bu hükümetler insan haklarını engellemektedirler ve mutlaka engellenmeleri gerekir.”²² Buna karşılık bu tavırlar kimi zaman toplumlarda “insan hakları emperyalizmi olarak algılanmaktadır.”²³

Çatışma tezine karşı görüşler belli noktalarda toplanmaktadır. Bunlardan birincisi insanlık tarihi boyunca devam eden devlet olgusunun teori içerisinde gözardı edilmesidir. Huntington devlet olgusunu –üstelik devlet ve milli çıkar konusunun en parlak öğrencilerinden biri olduğu halde- gözardı etmekle yerine medeniyeti yerleştirmekle eleştirilmektedir. Devletler medeniyetleri kontrol

¹⁸ Huntington, a.g.m., s.36.

¹⁹ Huntington, “Kültürün Kıpkızıl Perdesi Demirperdenin Yerini Alacak” Frankfurter Rundschau Gazetesinden iktibas eden Nehir Dergisi, Aralık 1994- Ocak 1995, s.22

²⁰ Blahari Kausika, “İnsan Hakları Asya Gücüne Uyum Göstermelidir”, Çev: Özden Arıkan, New Perspectives Quaterly Türkiye, C.2, S.7, s.12

²¹ Robert L. Bartley, “Batı Kendisine Güvenmelidir”, Türkiye Günlüğü, S.24, (Güz 1993), s.70

²² Pierre Sane, “İnsan Hakları ve Kültürler Çatışması” New Perspectives Quaterly Türkiye, C.2, S.7, s.24

²³ Huntington, “Müslüman-Konfüçyüs Bağlantısı” Mülakat, New Perspectives Quaterly Türkiye, C.2, S.7, s.24

ederler, medeniyetler devletleri kontrol edemezler. Devletler ihtiyaç duyduklarında nazarlarını kan bağından çevirirler; kardeşliği, imanı ve akrabalığı öyle yapmak çıkarlarına geldiği zaman görürler.²⁴ Huntington buna cevap olarak, devletler medeniyetler hakkında kontrol tabiri kullanarak konuşmanın yanlışlığına işaret etmektedir. Milli devletler dünya olaylarını aktörleri olarak ortada kalmakla birlikte, giderek kimliklerini ve menfaatlerini medeniyetlere göre tanımlayacaktır. Soğuk savaş dönemindeki üç dünyadan birine mensubiyetin yerini bugün artık medeniyetlere mensubiyet alacaktır.²⁵

İkinci eleştiri Batılı kültürel değerlerin dünya üzerinde benimsenmiş olmasına dikkat çekmeyen Huntington'un geleneğe sapmalara büyük güç ve önem atfetmesidir. Batı'nın "ötekiler"e götürdüğü laik fikir, devlet sistemi, güç dengesi, gümrük duvarlarını ve engelleri aşan pop kültür ve bir refah vasıtası olarak devletle içselleştirilmesidir. Bunun bir sonucu olarak yerleşme çabaları mevcut ise de küresel kültür ve normları paylaşan kararlı orta sınıflar sekülerizmin mirasına sahip çıkacaktır.

İletişim ağlarının bir baştan bir başa dolaştığı dünyada ekonomik faaliyetler biçim ve içerik değiştirmişlerdir. Mali piyasalar içiçe çalışmakta, çok uluslu şirketler ve bölgesel gelişmeler milli devletleri bir misyon arayışına zorlamakta, Bir Amerikan şirketini neyin oluşturduğu araştırmaya değer bir faaliyet olmaktadır.²⁶ İnsanlar artık Pazar payları için kavga etmekte ve fakirlikten kurtulmanın yollarını aramaktadırlar. İnsanlar toprak değil Sony istemektedir. Uzakdoğu ile birlikte Çin de bir atölyeye dönüşmüştür ve oralarda siyaset yerine iktisat hükmetmektedir. İran'da teokratik devrim bile toplumu Batı Kültüründen vazgeçirmede başarısız kalmıştır.²⁷

Demokrasilerin gelişmesi çatışma ihtimallerinin önündeki bir diğer engeldir. Ekonomik gelişme demokrasi ve ferdi özerklik taleplerine yol açacaktır. Bu şekilde azaltılacak baskıcı yönetimlerin gücü ile çatışma ihtimalleri ortadan kaldıracaktır. Bu kontrol altında tutulabilecek bir gelişme çizgisidir.²⁸ Huntington ise demokrasi konusunda sistemli batı çabalarının yararlılığına değer vererek özel sektör ve orta sınıfların gelişiminin bu amacı hizmet edeceğini söylemektedir. Ancak, sonuçta ortaya çıkacak demokrasinin batı çizgisinde olmayacağı da bir başka gerçektir.²⁹

²⁴ Fouad Ajami, "Fakat Dediler ki, Kulak Vermeyeceğiz" Çev: Mehmet Öz., Türkiye Günlüğü, S.24 (Güz 1992) s.65

²⁵ Samuel P.Huntington, "Medeniyetler Çatışması Değilse Nedir?", Türkiye Günlüğü, S.24 (Güz 1993), s.77

²⁶ Robert L. Bartley, "Batı Kendisine Güvenmelidir", Türkiye Günlüğü, S.24 (Güz 1993), s.69

²⁷ Ajami, a.g.m., S. 24

²⁸ Bartley, a.g.m., S.70

²⁹ Huntington, "Kültürün Kıpkızıl Perdesi Demirperdenin Yerini Alacak" Frankfurter Rundschau Gazetesinden İktibas eden, Nehir Dergisi, Aralık 1994 – Ocak 1995.

Batının çekilişi konusunda dünyanın pek istekli olmadığı da bir diğer görüştür. Geri çekilişin dünyanın neresinde hangi zembereği boşaltacağı bilinmemektedir ki bu da çekilişi en az hakimiyet kadar zararlı bir gelişme durumuna sokmaktadır. Batının üstünlüğü bir diğer yönüyle Dünya medeniyetinin servet ve başarılarını bünyesinde barındırmasına dayanmaktadır. Birçok batılı değer -ilmi araştırma inancı, rasyonellik, zanlara karşı çıkma-insanlığın harikulade gelişmesini ifade etmektedir.³⁰

Batı medeniyetinin içten geçirdiği bunalım bir çoklarının³¹ dikkatini çekmektedir. Bu aynı zamanda Marksizm'in yıkılışı ile birlikte dikkate değer konuma gelen bu bunalımları görme fırsatıdır. Politik fatura ortadan kalkmıştır. İletişim imkanlarının artması geleneksel eğitim süreçlerini bozmuştur, yerini alan televizyon ise Gresham Yasası benzeri bir sonuca hizmet ederek ahlak dışı ve yıkıcı değerleri yaygınlaştıran bir araç olmuştur. Bu dünya düzeninin liderliğini yapan ülkelerin ruhunu tahrip etmiştir. Bu toplumların dünyaya ahlaki bir örnek sunma imkanı -ki günümüzün en önemli ihtiyacıdır- yoktur. Bu gelişme batının parçalanması tehlikesi olarak da yorumlanmaktadır. İdeolojik rekabetin yok oluşu liberalizm değerlerini bozulma sürecine itmiştir. Parçalanma ve çok kültürlülük batı toplumlarını, değerleri ve sistemi ile kemiren bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.³²

ÇATIŞMA ALANLARI

Çatışma bazı fay hatları üzerinde gerçekleşecektir. Birinci Fay Hattı Batı Hıristiyanlığı'nın 1500'lerdeki sınırır ki aynı zamanda eski Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki tarihi sınırlara da uygun düşüyor. Bu hattın doğusunda ve güneyinde kalan kavimler, Müslüman ve Ortodoks, kuzeyinde ve batısında kalan kavimler Protestan ve Katolik'tir. Batı ve İslâm dünyası arasındaki fay kırıkları boyunca cereyan eden bu mücadele 1300 senedir devam etmektedir ve zeval bulma ihtimali yoktur.³³ İkinci Fay Hattı İslâm'ın kuzey sınırında Ortodoks ve Müslüman kavimler arasındaki mücadele Kafkasya-Sibirya hattıdır. Üçüncü Fay Hattı Asya'daki Müslüman-Hindu çatışması ve Çin'in komşu Tibet halkına yaptığı baskılar tarafından oluşturulur. Dördüncü Fay Hattı Japonya ve Amerika arasındadır. Beşinci Fay Hattı Afrika'nın

³⁰ Kishore Mahbubani, "İnhitatin Tehlikeleri, Diğerlerinin Batıya Öğrettikleri", Türkiye Günlüğü, Çev: Mustafa Çalık, S.24 (Güz 1993) s.72

³¹ Zbigniew Brzezinski, "Çatışan Uygarlıklar Esnek Batının Zayıf Surları", New Perspectives Quaterly Türkiye, C.2, S.7, s.10

³² Huntington, "Müslüman-Konfüçyüs Bağlantısı", Mülakat, New Perspectives Quaterly Türkiye, C. 2, S.7, s.24

³³ Bu etkileşme iki tarafta da "Medeniyet Çatışması" olarak algılanmaktadır. Hindu Müslüman yazar M.S. Akbar'ın "meydan okuma" görüşüne tarihçi Bernard Lewis "eski bir rakibin tarihi tepkisi" ifadeleri ile katılmaktadır.

ucundan başlayıp, Orta Asya'ya kadar uzanan hilal şeklindeki hattır. Bu hattın güneyinde İslam Ülkeleri, Kuzeyinde Hıristiyan Ülkeler bulunmaktadır.

Huntington, fay kırıkları boyunca meydana gelen tüm kanlı çatışmaların faturasını faraziyesine ve kendi medeniyet dünyasına uygun bir şekilde Müslümanlara kesmekte ve şöyle demektedir:

“Bu çatışma, en sık ve en şiddetli biçimde farklı medeniyetlere mensup gruplar arasında meydana gelmiştir. Avrasya'da medeniyetler arasındaki büyük fay kırıkları bir kere daha alevlenmiştir. Bu, Afrika'nın ucundan, Orta Asya'ya kadar uzanan, hilal biçimindeki İslam Ülkeleri Blokunun hudutları boyunca hassaten doğrudur. Diğer taraftan, Hindistan'daki Hindular, Burma'daki Budistler ve Filipinler'deki Katolikler'in kendi aralarında da meydana geliyor. İslam kısacası kanlı hudutlara sahiptir.”³⁴

MEDENİYET SAFLAŞMASI: AKRABA ÜLKE SENDROMU

Bir medeniyete mensup grup veya devletler, farklı medeniyetten bir milletle savaşa girdiklerinde kendi medeniyetlerinin diğer üyelerinden yardım bulmaya gayret etmektedirler. Saflaşma, kuvvet dengesi ve ideolojinin yerini almaktadır. Körfez, Bosna ve Kafkasya'da farklı medeniyetten milletler arasında görülen çatışmalarda işbirliği ve ittifak çabaları akraba ülkelere yönelmiştir.

Saddam'ın politikaları resmen desteklenmese bile savaş Müslümanlar arasında Batı'nın İslam'la savaşı olarak görüldü ve koalisyon 1993'te Kuveyt ve Batı ittifakına dönüşerek zayıfladı. Bosna'daki savaş ise batının çifte standardı olarak algılandı. Gerçekten de bu doğru idi: Çatışan medeniyetler dünyası kaçınılmaz olarak bir çifte standartlar dünyasıdır. Karabağ meselesinde ise Türkiye aktif rol oynamaya başladı, Rus askerleri ise Ermenistan yanında savaşa girdiler.

Eski Yugoslavya'da Slovenya ve Hırvatistan gibi Katolik ülkeler, Papalığın müzaheretini ile önce Vatikan, sonra Almanya ve A.T. ülkeleri tarafından tanındı. Rusya ise Batı ile bağlarını koparmadan Sırbistan'ı destekledi. İslami hükümet ve gruplar ise Birleşmiş Milletler ambargosunu delerek Müslümanlara silah ve adam yardımı sağladılar.

Ancak görüldüğü kadarıyla aynı medeniyete dahil gruplar arasında da savaşlar olmakta. Huntington bu konuda da şunları söylemekte:

“Kavgı ve şiddet, aynı medeniyet dairesindeki devlet ve gruplar arasında da meydana gelecek. Mamafih, bu nevi kavgalar, muhtemelen daha az yoğun olacak ve medeniyetler arası kavgalardan daha az yayılacaktır... Medeniyet saflaşması bu güne kadar sınırlı kalmıştır, fakat büyümektedir ve ciddi ölçüde

³⁴ Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, Türkiye Günlüğü, S.23, (Yaz 1993), s.39

yayıma istidadına sahiptir...Gelecek yıllarda çatışmalar, Bosna ve Kafkasya'da olduğu gibi medeniyetler arasındaki fay kırıkları boyunca çok büyük bir ihtimalle daha büyük savaşlara dönüşecektir. Şayet olursa bundan sonraki Dünya Savaşı, medeniyetler arası bir savaş olacaktır."³⁵

BATI VE GERİYE KALANLAR

Huntington'a göre Batı *rakipsiz ekonomik ve askeri bir güçtür*. Milletlerarası siyaset ve güvenlik meseleleri fiilen ABD, İngiltere ve Fransa arasında, ekonomik meseleler ABD, Almanya ve Japonya arasında karara bağlanmaktadır. Batı diğerleri üzerinde BM, IMF ve diğer milletlerarası ekonomik kuruluşlar yoluyla baskı kuruyor. Araç olarak milletlerarası kuruluşları, askeri gücü ve ekonomik kaynakları fiilen kullanıyor. Zaten Batı ile diğer medeniyetler arasındaki ihtilafın kaynağı budur. *Temel değer ve inançlardan müteşekkil kültür farkları*, ikincil bir ihtilaf kaynağıdır.

Batının ferdiyetçilik, liberalizm, anayasacılık, insan hakları, eşitlik, hürriyet, hukuk nizamı, demokrasi, serbest piyasa, kilise ve devletin ayrılması konusundaki fikirleri İslami, Konfüçyen, Japon, Hindu, Budist veya Ortodoks kültürlerde ekseriya fazla bir yankı uyandırmaz. Bir batılı araştırmacı "Batıdaki en mühim değerler dünya çapında en ehemmiyetsiz olanlardır." Hükmüne varmıştır. Batının empoze çapaları ise tam tersine yerli değerlerin yeniden teyidini husule getiriyor.

"Gelecekte dünya siyasetinin merkezi mihverdi muhtemelen, Kishore Mahubani'nin tabiriyle, Batı ile geriye kalanlar (The West and the Rest)" arasındaki bir mücadele ve Batılı olmayan medeniyetlerin Batılı güç ve değerlere verdiği karşılıklar olacaktır. Bu karşılıklar umumiyetle üç halden biri veya üçünün bir terkibiyle olur."³⁶

Bu üç hal, *İzolasyon tavrı*; fiiliyatta Batılı Hakimiyetindeki global topluluğu katılmama, *Kervana katılma*; yani batıya dahil olmak, onun değer ve müesseselerini kabul etmeye çalışmak, *Batılılaşmadan modernleşmek*; Bir yandan yerli değer ve müesseseleri muhafaza ederken, öte yandan Batılı olmayan diğer toplumlarla batıya karşı işbirliği yaparak, iktisadi ve askeri güç toplamak suretiyle batıyı dengelemeye çalışmak şeklinde ortaya çıkmaktadır.

BÖLÜNÜK ÜLKELER

Huntington'a göre farklı medeniyetlerden müteşekkil bir topluluk veya ülke parçalanmaya namzettir. Bunların bir kısmı ise bölünük ülkelerdir. Bunların özelliği toplumlar hangi medeniyete mensup oldukları konusunda fikir birliğinde

³⁵ Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?", Türkiye Günlüğü, S.23, (Yaz 1993), s.40

³⁶ Huntington, a.g.m., s.42

değillerdir. Liderleri tipik bir biçimde kervana katılma stratejisi izlemeyi ve ülkelerini Batının üyesi yapmayı arzu ederler ancak ülkenin tarih,kültür ve gelenekleri batılı değildir.

Bunun en prototipik örneği Türkiye'dir. Modern seküler batılı bir ülke olmakla, Ortadoğu'lu bir Müslüman ülke olmak arasında kalmış iken, şimdi de önüne bir Türk Medeniyetinin lideri olma alternatifi ortaya çıkmıştır. Diğerleri Slav-Ortodoks medeniyetinin liderliği ile Batının parçası olma şeklindeki tarihi problemi ile karşı karşıya olan Rusya ve Latin Amerika ülkesi olmakla, Kuzey Amerika ülkesi olmak arasında bölünmüş durumda olan Meksika'dır.

Bölünük bir ülke medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için üç şartı yerine getirmelidir: Birincisi ülkenin seçkinleri umumiyetle taraftar ve hevesli olmalıdır. İkincisi kamuoyu istekli olmalıdır. Üçüncüsü alıcı konumdaki medeniyetteki hakim gruplar "mühtediyi" benimsemekte istekli olmalıdır. Meksika için üçü, Türkiye için ikisi mevcuttur ama Rusya için üçünün de mevcudiyeti açık değildir.

Huntington'un çözümlenmeleri Türkiye için dikkat çekicidir. Bu hükme varmaya yol açan neden toplumda geleceğe yönelik stratejik ideal eksikliğini göstermesi bakımından ilginçtir. Toplumun fikri ve siyasi önderliğine sahip olanların medeniyet konusunda kendine güveni olmayan ve kararsız bir tavır sergiledikleri ortaya çıkmaktadır.³⁷ Bu tavır Atatürk'ten sonra yaşayan bir öndersizliğin bir sonucudur. Halkın irfanı bu geçici durumu zamanla ortadan kaldıracaktır. Türkiye ile ilgili bölünük ülke tabiri sathi bir değerlendirmedir. Türkiye'deki durum bölünüklükten çok belirsizlik durumudur.³⁸

KONFÜÇYEN-İSLÂMÎ BAĞLANTI

Batı'ya katılma konusundaki engeller Latin Amerika ve Doğu Avrupa'lı ülkeler için asgaridir. Ortodokslar için daha büyüktür. Müslüman, Hindu, Budist ve Konfüçyenler için daha da büyüktür. Kültürü ve gücü dolayısıyla Batı'ya katılmak istemeyen ülkeler rekabete girmektedirler. Bunun en göze çarpan örneği Konfüçyen- İslami ülkeler yaklaşmasıdır. Batı ve Rusya silahlarını azaltırken bu ülkeler hızla silahlanmaktadır.

Huntington'a göre Konfüçyen ve İslami ülkeler yukarıda sıralanan üçüncü hale uygun şekilde Batılı menfaatler, değerler ve onun iktidarına meydan okumak için ittifak etmişlerdir. Huntington buna delil olarak bu tür ülkeler arasındaki silah ve silah teknolojisi transferini gösteriyor. Bu ittifak kalıcı olabilir veya olmayabilir; İslâmî-Konfüçyen devletler ve Batı arasında

³⁷ Ahmet Davudoğlu, "Fukuyamadan Huntington'a", İzlenim, Ekim 1993, S.10

³⁸ Muzaffer Özdağ, "Medeniyetler Çatışması Üzerine Muzaffer Özdağ ile Mülakat" Ş.Adnan Şenel, (içinde) Medeniyetler Çatışması (Der: Murat Yılmaz) Vadi Yayınları, Ankara 1995, s.221

silahlanma yarışı bu yüzdendir. Yarışı dikkate değer olan Batının nükleer silahları azaltma eğiliminde olduğu bir dönemde alışverişin, nükleer, kimyasal, biyolojik silahlar, balistik füze teknolojisi ve güdüm sistemleri üzerinde yoğunlaşmasıdır.³⁹

Oysa bu ilişkinin bir diğer yönü de vardır. Amerika Birleşik Devletleri İslam ülkelerine ve Üçüncü dünyaya yönelik silah ticaretinde büyük paya sahip ülkedir ve bu ticaretini geliştirmekte sakınca görmemektedir. Diğer taraftan, ilişki öne sürülen bu dünya uluslar arası siyasi forumlarda genelde karşı karşıya gelmektedir ve Çin ülkesinde yaşayan Müslüman Türk nüfusa büyük baskılar icra etmektedir.⁴⁰

İslâm Dünyasının Körfez Savaşı sonrasındaki durumu ise hiç iç açıcı değildir. Eskiden İngilizlerin düzeni sağladığı bölgede bugün "Pax Americana" geçerlidir. Akrabaları kontrol için bir yabancı gücün bölgeye gelişinden başka çare bulamayanların bir ittifakla Batıya meydan okumaları iddiası esaslı sayılamaz. İslam dünyası bölünmüş ve bölünmeye de devam etmektedir.⁴¹

İSLÂM VE BATI

İslâm ve Batı arasında süregelen tarihi çatışma süreci bugün Batıda bir Anti-İslâmcı anlayışa dönüşmüştür. 1970'lerin petrol krizi ile, 1980'lerin Batılılara karşı terörist eylemleri ve en sonunda 1990 yılında Kuveyt'in işgali ile Irak'ın nükleer faaliyetlerinin Batılı zihinlerde bıraktığı iz aynı çizgi içerisinde olmakta ve "radikal-fundamentalist" İslam'ın Batıyı mahvetmeye çalışan bir güç olarak algılanmasına yol açmaktadır.⁴² Bu yargının haksız olmadığını da gösteren kimi tepkilerde İslam dünyasından zaman zaman yükselmektedir. İranlı mollalar, çökmekte olan Batıyı reddettiklerini ve asıl hedeflerinin ise modernite olduğunu açık açık ifade etmektedirler.⁴³

Burada İslâm dünyasının Batı ve medeniyet karşısında üçyüz yıldır devam eden geri ve tâbi konumuna dikkat çekmek gerekecektir. Patlayan ve egemenliğini ilân eden Batı Uygarlığına karşı patlama ve çökmelere karşı dayanıklılığını ispat etmiş olan İslâm Medeniyeti potansiyel alternatif olma ile birlikte global bir perspektif de sunmaktadır. Aynı zamanda ihtilaf olarak da

³⁹ Hutnigton, "Müslüman-Konfüçyüs Bağlantısı" Mülakat, NPQ Türkiye, Cilt: 2, Sayı: 7, s.24

⁴⁰ Ahmet Davudoğlu, "Fukuyamadan Huntington'a" İzlenim, Ekim, 1993, S.10

⁴¹ Fouad Ajami, "Fakat Dediler ki, Kulak Vermeyeceğiz", Çev: Mehmet Öz, Türkiye Günlüğü, S.24, (Güz 1993), s.67

⁴² Mariano Aguirre, "21. Yüzyıl Medeniyet Savaşlarının Yüzyılı Olarak Anılacak", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 21 Ocak 1995

⁴³ Robert L.Bartley, "Batı Kendisine Güvenmelidir.", Türkiye Günlüğü, S.24, (Güz 1993), s.69

adlandırılabilir bu alternatif, seküler materyalizme karşılık inanç merkezli dünya görüşüdür.⁴⁴

Ancak, sıradan Müslümanlar, postmodern çağdaki hız ve medyanın saldırıları dolayısıyla bunalım içindedirler. Liderler ve alimlerin yaygara ile sızlanmaları dolayısı ile güveni azalan sıradan Müslümanlarda gerilim artmaktadır. Bu saldırıya karşı İslam yenilirse, bunun geri dönüşü olmayacaktır. Gerilim artışı ile birlikte izolasyon tavrı inançları saldırgan biçimde ifade etme ihtiyacını doğurmaktadır. Bu da İslam'ın özündeki evrensel barış ve sevgiyi gizlemekte bir hoşgörü ve denge dininin yanlış tanınmasına sebep olmaktadır. İslam'ın çağdaş dünyaya mesajı özellikle sufizmin barış ve kardeşlik sağrısı olacaktır. Müslümanlar bu çağda kıyamet sınavını vereceklerdir. Bu sınavı zorlaştıran bir faktör şovenizm ve kendi içine kapanma eğilimleridir ki izolasyon ve saldırganlığı getirmektedir. Bundan çıkacak sonuç "hesaplaşma"nın İslam'ın ruhuna karşı bir zeminde cereyan etmesi ve varolan imajların kökleşmesidir.⁴⁵

İslâm toplumlarının kendi kültürlerine dönüşü manevi temelde sürmektedir. Ancak, halen maddi anlamda Batının sağladığı birikimlere sahip değildirler ve birçok bakımdan batı ve dünyadan alıcı konumdadırlar. Bu konuda her ne kadar bilim, teknoloji ve organizasyon alanında ilerlemeye yönelik özel çabalar görülse bile bu henüz yeni bir etkinlik potansiyeli sağlamaya yeterli değildir.

Diğer taraftan her ne kadar "İslam kanlı hudutlara sahiptir" demesine rağmen, Huntington'un iddialarının aksine Batı öncesi medeniyetler daha müsamahalı bir ilişki içindeydiler. Beş asır boyunca İslam ve Ortodoksluk, Batının gelişi öncesi Hindistan'da Hindular ve Müslümanlar, İspanyol barbarlarına kadar Endülüs başarılı bir müsamaha ilişkisi içindeydi. Buna karşın etnik bağnazlık ve dini fundamentalizm tohumları Antik Ari kültürden gelmektedir ve Batı medeniyetinin bir eseridir. Osmanlı millet sisteminin hak tanıyıcı dini/kültürel çoğulculuk yaklaşımı İslam Medeniyetinin bir özelliğidir.⁴⁶

BATI NE YAPMALI ?

Huntington, makalesine şu cümlelerle devam ediyor:

"Bu makale, medeniyet kimliklerinin diğer bütün hüviyetlerin yerini alacağı, milli devletlerin zeval bulacağı, her medeniyetin tutarlı, tek bir siyasi varlık haline geleceği, bir medeniyet içindeki grupların birbirleriyle çatışmayacağı ve hatta savaşmayacağını savunmuyor. Bu deneme, şu hipotezleri

⁴⁴ Ekber S. Ahmet, "Medya Moğolları Bağdat Kapısında" Çev: Levent Cinemre, New Perspectives Quarterly Türkiye, C.2, S.7, s.13-21

⁴⁵ Ekber S. Ahmet, a.g.m., s:17

⁴⁶ Ahmet Davutoğlu, "Fukuyamadan Huntington'a" İzlenim, Ekim 1993, S.10

ileri sürüyor: Medeniyetler arasındaki farklar ciddi ve mühimdir; medeniyet şuuru artıyor, medeniyetler arası mücadele, hakim global mücadele tarzı olarak ideolojik ve diğer mücadele biçimlerinin yerine geçecek; tarihi olarak Batı Medeniyeti içerisinde oynanıp bitmiş bir oyun olan milletlerarası münasebetler artan bir biçimde Batılılaşmadan çıkacak ve Batılı olmayan medeniyetlerin, basit öğeleri değil, aktörleri olduğu bir oyun haline gelecek; Milletlerarası sahada başarılı siyaset, güvenlik ve ekonomi müesseseleri, medeniyetler arası olmaktan ziyade, muhtemelen medeniyetler içerisinde gelişecek; farklı medeniyetlere mensup gruplar arasındaki mücadeleler, aynı medeniyete mensup gruplar arasındaki mücadelelerden daha sık, daha kuvvetli ve daha şiddetli olacak; farklı medeniyetlere mensup gruplar arasındaki şiddetli mücadeleler, global savaşlara yol açabilecek en muhtemel ve en tehlikeli tahrik kaynağıdır. Dünya siyasetinin hakim mihver, Batı ile geri kalanlar arasındaki münasebetler olacak; Batılı olmayan bazı bölünük ülkelerdeki elitler memleketlerini Batının bir parçası yapmaya uğraşacaklar, fakat bunu başarma konusunda ekseriye büyük manialarla karşılaşacaklar; orta vadeli gelecekte, merkezi mücadele mihrakı Batı ve İslami-Konfüçyen devletler arasında vücut bulacak”

Bunu belirttikten sonra eğer bunlar doğruysa Batı politikasına dair çıkarılacak neticeler gözden geçirilmeli, *kısa vadede üstünlük, uzun vadede uzlaşma* getirecek politikalar uygulanmalı, Batı’ya yakın medeniyetleri biraraya toplamalı ve dayanışmayı artırmalı, medeniyetler arasındaki mahalli mücadeleleri büyük savaşlara dönüştürecek kıskırtmaları önlemeli, İslami-Konfüçyen devletlerin askeri güçlerini genişletmelerini tahdit etmeli ve aralarındaki ihtilafları kullanmalı, Batıya sempati duyan diğer medeniyetlerdeki grupları desteklemeli, Batı menfaat ve değerlerini yansıtan ve meşrulaştıran milletlerarası müesseseleri güçlendirmeli, Batılı olmayan devletleri bu münasebetlere daha fazla karıştırmalı şeklinde çözümler önermektedir.

Daha uzan vadede Batılı olmayan medeniyetlerin güçlerinin artması dolayısıyla uzlaşma zorunludur. Bu Batı’nın diğer medeniyetlerin temelindeki esaslı dini ve felsefi kavrayışlar ve insanların menfaat anlayışları hakkında kavrayışını geliştirmesini gerektirecektir. Bu Batı ve diğer medeniyetler arasında müşterek unsurları teşhis etmeğe yönelik gayreti de icap ettirecektir. Gelecekte cihanşümul bir medeniyet olmayacak fakat başkaları ile beraber yaşamayı öğrenmiş medeniyetler olacaktır.

Huntington, Fukuyamanın makalesinde düşünülen bir hatadan geri dönmektedir ve Batının egemenliğine dayalı açıklama biçimlerinden geriye adım atmaktadır. Bundan sonra Batı dışındaki dünyanın varlığı ve ağırlığı kabul edilecektir. Fakat bu gerçekliğin gene bir yarar düşüncesi içinde olmasından daha tabii bir şey yoktur. Her şeyden önce Huntington bir Batılıdır ve dünyadaki değişimin önemli bir yönünü yakalamıştır ve bunu toplumunun da görmesini

istemektedir. Huntington'un başarısı medeniyet farklılıklarını çıkış noktası olarak ele almasıdır.⁴⁷

Burada makalenin amacı da tartışma zeminine gelmektedir. Makalenin birinci amacı Batılıları dünyanın geri kalan kısımları hakkında daha hassas hale getirmektir. Bu amaç makalede mevcut iki anahtar cümleden yola çıkılarak bulunabilir. Bunlar, Batı dışındakilerin tarihe artık "muharrik ve müşekkil" olarak katılması ve Batının halihazırda dünyada iktisadi ve askeri olarak hükmetmesidir.⁴⁸ Bu batının dünya ölçeğinde bakıldığında, mevcut % 15 nüfusu ile geri kalan % 85 nüfusa dayatmalar yapma isteğinde olması anlamına gelmektedir. Hiçbir Batılı kafanın kabul edemeyeceği bu gerçek Medeniyetler Çatışması'nın getirdiği meydan okuma ile açıklanabilir, ilgi çekebilir hale gelmektedir. Teori bir medeniyetin zorbalığa dayalı imtiyazlarını savunma ve genişleme çabası olarak ele alınabilir.⁴⁹ Konfüçyen-İslami bağlantı bu maksatla öne çıkarılmaktadır. Çin'in İran'a silah satışları, ABD'nin Suudi Arabistan'a silah satışlarından farklı bir şey değildir. Her ikisi de İslami bağlantı değil, olsa olsa oportünist hareketlerdir.⁵⁰

Ama İslâm-Çin ittifakı ile ilgili iddianın arkasında iki amaç olduğu gözlemlenebilir. Birincisi Amerikan silah üretimini ve ticaretini kutupların çözüldüğü bir dünyada meşrulaştırma, İkincisi her iki medeniyet ile problemi olan Hindistan'ı Batı ile işbirliğine sevk etmek.⁵¹

Makale, siyasi değişim ve yeni düzen arayışlarının yoğunlaştığı dönemlerde siyaset teorisyenleri ile karar alma mekanizmaları arasında mevcut olan hukukileştirme ve meşrulaştırma ilişkisinin belirgin bir göstergesidir. "Tarihin Sonu" ve "Medeniyetler Çatışması" tezleri bunun örnekleridir. "Tarihin Sonu" Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve Romen Devrimi'nin ardındaki iyimse ortamda Batı Liberalizmi'nin mutlak zaferini ilan ediyordu. Bosna'da yaşanan denetimli ve gözetimli soykırım bu çerçeveyi yenileme ihtiyacını gündeme getirdi.

⁴⁷ Davutoğlu, a.g.m., s.10

⁴⁸ "Batılı devletler arasında askeri mücadele çıkması düşünülebiyecek bir şey değildir ve >Batının askeri gücü rakipsizdir. Batı, Japonya hariç herhangi bir iktisadi meydan okumayla karşı karşıya değildir. Milletlerarası siyaset ve güvenlik kuruluşlarına tek başına ve iktisadi teşekküllere de Japonya ile birlikte hakimdir. Global siyaset ve güvenlik meseleleri fiilen bir Birleşik Devletler, İngiltere, Fransa müdüriyeti tarafından; Dünya iktisadi meseleleri, Birleşik Devletler, Almanya ve Japonya müdüriyeti tarafından karara bağlanır ve bunların hepsi, daha küçük ve ekseriyetle Batılı olmayan memleketlere meydan vermeyerek, birbirleri ile fevkalade surette yakın münasebetlerini devam ettirirler", Huntington, a.g.m., s.41

⁴⁹ Muzaffer Özdağ, a.g.m., s.221

⁵⁰ Kishore Mahbubani, "İnhitatin Tehlikeleri, Diğerlerinin Batıya Öğrettikleri", Türkiye Günlüğü, Çev: Mustafa Çalık, S.24, (Güz 1993), s.72

⁵¹ Davutoğlu, a.g.m., s.10

Huntington, Fukuyama'nın düzen tanımı yerine mevcudiyeti iyice açığa çıkan düzensizliğin tanımını yapmaya çabaladı. Bunda medeniyet tarihinden yararlandı. Ancak kaynaşma, müsamaha ve sentez alanlarını yok farzettii. Bu çabası ile Batı medeniyetinin son yüzyıllardaki belirleyici etkisini ve bundan doğan problemleri gözardı ederek muhtemel bunalımın vebalini hayat alanları sınırlanmış olan medeniyetlere yıkarak, suçluları ilan ediyordu. Fukuyama'nın Batının felsefesi ile sistemini yüceltmesinden sonra, Huntington'un suçluları ilanı ile bir tablo böylece tamamlanmış oluyordu.⁵²

“Medeniyetler Çatışması” makalesinin tartışılmaya başlanması ile tarih kültür ve medeniyet konularında Batı Merkezli dünya görüşünde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu, Batının dünyayı değerlendirmesi için önemli olduğu kadar “diğerleri”nin de kendi konumlarını görmeleri açısından yararlıdır. Medeniyet farkları ve bu farklardan doğan farklı bakış açıları (insan hakları gibi meselelerde) gözönüne alınmaya başlamıştır. Batının yaydığı ideoloji ve fikirlerin evrensel ve tek gerçeklik olmadığı görülmüştür. Gelecekteki dünyanın bu farklılıkların bir araya gelmesi ile oluşacağı düşünülebilir.

⁵² Davudoğlu, a.g.m., s.10